

Gert Hekma

De Verlichting op zijn zwartst

D.A.F. Markies

De Sade (1740-1814)

De grote voorlopers van de hedendaagse homoseksuele emancipatiebeweging zijn te traceren tot halverwege de vorige eeuw, tot Heinrich Hössli (1784-1864). Daarvoor bestond het verschijnsel van de homoseksuele emancipatie eenvoudigweg niet. Toch zijn ook voor die tijd figuren te vinden, die de mannen- en vrouwenliefde verdedigden. De belangrijkste onder hen is ongetwijfeld D.A.F. markies de Sade. Tussen zijn denken en de theorieën van de geautoriseerde voorlopers van de homo-emancipatie gaapt een kloof van verschillen die tot op heden interessant zijn voor de homobeweging.

Sade werd in 1740 te Parijs geboren als oudste zoon van de graaf J. B. F. de Sade en diens vrouw M. E. de Maillé de Carman. De familie de Sade behoorde tot de oudste Provençaalse adellijke geslachten en bezat diverse landgoederen en kastelen in Zuid-Frankrijk, waarvan La Coste Sade's woning zou zijn. De opvoeding van de jonge markies verliep langs de klassieke lijnen en eindigde in het leger. In 1763 huwde Sade Renée Péagie de Montreuil, dochter van de president van het Gerechtshof De Montreuil, een schatrijke Parijse jurist. Diens vrouw, Marie Madeleine Plissay, zou een belangrijke rol spelen in het leven van Sade. Na zijn huwelijk nam het libertijnse leven van de markies een aanvang. Hij verpatste zijn geld aan maitresses en prostituées. Zijn seksuele uitpattingen leidden reeds datzelfde jaar tot een eerste arrestatie. De situatie was typisch sadeaans: een mengsel van sadisme, masochisme, perversie en godslastering. Een hoer weigerde de markies te geselen, wat hem tot razernij bracht. Hij bekoelde zijn woede op één Christusbeeld en masturbeerde op een ander terwijl hij de prostituée dwong de heilige maagd te beledigen. Hij werd gearresteerd, maar kwam vrij op voorspraak van zijn invloedrijke schoonouders. Hierna ging Sade onverdroten op dezelfde voet verder en wakte met zijn libertinisme het ongenoegen, vooral van zijn schoonmoeder.

Nogmaals raakte de markies in seksuele schandalen verzeild. In 1768 mar-

telde hij een werkloze vrouw en pleegde godslasteringen waarna hij opnieuw werd gearresteerd. De zaak liep met een sisser af, maar de libertijnse reputatie van Sade was gevestigd. Ernstiger gevolgen had een orgie die in Marseille plaatsvond. Sade trok zich met een knecht en enkele hoeren terug in een appartement voor een partijtje, waarbij hij aan de prostituées een seksueel stimuleringsmiddel gaf dat zij als vergif kwalificeerden. Tevens pleegde hij sodomie met zijn knecht. Voordat de autoriteiten erin slaagden de hand op de markies te leggen, vluchtte hij met zijn schoonzus, met wie hij een amoureuze relatie had aangeknoopt, naar Italië. De vlucht leidde er niet toe dat het justitiële apparaat de zaak liet zitten en op 3 september 1772 werden Sade en zijn knecht bij verstek ter dood veroordeeld wegens de vergiftigingspoging en sodomie. Op 12 september verbrandde men hun portretten symbolisch (in effigie). Deze veroordeling was buitengewoon, ook in het licht van die tijd. Niet alleen vanwege de gestrengheid van het vonnis, ook gezien Sade's latere publicistische activiteiten: een verdediger van de mannenliefde, die wegens die mannenliefde werd veroordeeld en niet wegens zijn propagandistische activiteiten. Wie is dat nog meer overkomen? Oscar Wilde, Jacques d'Adelsward Fersen, Jef Last, maar niet Ulrichs, Hirschfeld, Von Römer of Schorer. Met deze veroordeling tot de doodstraf neemt Sade in de galerij van homoseksuele voormannen een unieke plaats in.

De daaropvolgende jaren leefde de markies tamelijk rustig, ofwel op zijn kasteel in La Coste ofwel in Italië, op de vlucht voor zijn vervolgers. Zijn eerste reis naar Parijs, in 1777, bracht hem weer in de gevangenis. Op bezoek bij zijn zieke moeder liet zijn schoonmoeder hem arresteren en met een 'lettre de cachet' verdween Sade achter de stevige gevangensmuren van Vincennes. Een 'lettre de cachet' was onder het Ancien Régime een middel voor een familie om haar lastige spruiten voor onbepaalde tijd veilig opgesloten te krijgen, zodat de lastposten geen kans kregen schandaal te verwekken. Maar er liep nog een veroordeling tegen Sade wegens de sodomie en de vergiftiging. In een buitengewoon proces zette de rechtbank de doodstraf om in een aanzienlijk mildere straf, maar de markies kwam niet op vrije voeten vanwege de 'lettre de cachet'. Afgezien van een geslaagde vluchtpoging in datzelfde jaar – negenendertig dagen vrijheid – bleef hij de gevangene van zijn schoonmoeder tot na de Franse revolutie van 1789.

Sade kwam in Vincennes terecht vanwege zijn seksuele uitpattingen. De gedwongen opsluiting transformeerde hem van een libertijn van de daad in een libertijn van het woord. Hierdoor kregen de machinaties van de presidente De Montreuil tegen haar schoonzoon een averechts effect. Wat weggestopt had moeten worden, brak des te feller los in teksten. In de gevangenis werd Sade de apotheose van de Verlichting. Daar ontstonden zijn hoofdwerken *Les 120 journées de Sodom*, *Justine ou Les Malheurs de la vertu* en *Aline et Valcour*.

Sade's leven sleepte zich in deze donkere jaren voort in het cachot, eerst in Vincennes, later in de fameuze Bastille. Hij dacht zichzelf nog een rol toe in de cruciale gebeurtenis van de Franse Revolutie, de bestorming van de Bastille op 14 juli 1789. Hij zou namelijk bij een eerdere oploop tegen deze burch van de vorstelijke willekeur, het samengestroomde volk vanuit zijn cel

hebben toegeroepen, dat de bewakers de gevangenen afmaakten. Sade maakte de bestorming van de gevangenis niet zelf mee; kort daarvoor plaatste men hem over naar Charenton. Hij zat nog bijna een jaar gevangen in dit ziekenhuis, waar hij later, tijdens Napoleons bewind, opnieuw terecht kwam, maar dan als krankzinnige. Opmerkelijke transformaties van de geschiedenis: onder het Ancien Régime gevangen voor zijn daden, onder het nieuwe bestuur van Napoleon weggestopt om zijn woorden.

Tussen 1790 en 1800 lag echter een onstuimig decennium, waarin Sade nooit duidelijk partij koos voor één van de strijdende partijen. Zijn bezittingen werden geconfiscerd en onder het Schrikbewind veroordeelde men hem ter dood wegens politieke gematigdheid. Slechts door de administratieve verbetering van het gerechtelijke apparaat ontsnapte Sade aan de guillotine. Na de val van de Jacobijnen (1794) kwam hij vrij, en – zonder bronnen van inkomsten – leidde hij een kommervol bestaan. In 1795 verscheen zijn best toegankelijke boek, *La philosophie dans le boudoir*. Verder schreef hij korte verhalen en toneelstukken, waarvan sommige (met weinig succes) werden opgevoerd.

Aan zijn vrijheid kwam definitief een einde toen Napoleon hem in 1801 achter slot en grendel liet plaatsen vanwege de obsceniteit van zijn werken. In 1803 verhuisde hij naar het krankzinnigengesticht Charenton, waar hij in 1814 overleed.

Het leven van Sade valt in het niet bij zijn werken, en eigenlijk is het niet onjuist de paradoxaliteit van zijn filosofie te verbinden aan de bepaalde realiteit van zijn leven. Want het werk van de markies is géén gesloten of dogmatische eenheid. Hij neemt niet nooit duidelijk stelling, maar laat de hoofdpersonen van zijn boeken met elkaar redetwisten. Desalniettemin hebben zijn filosofische samenspraken bepaalde tendensen. Het is absoluut noodzakelijk het paradoxaal karakter van Sade's ideeën steeds in het oog te houden. Zijn denken is niet hermetisch, is geen dogma, is geen sluitende politieke filosofie, maar een open systeem, dat door en door pervers is.

Sade was de laatste en misschien wel de belangrijkste spruit van de Franse Verlichting, waarvan andere vertegenwoordigers Montesquieu, Voltaire, Rousseau, La Mettrie en Diderot waren. De achttiende eeuw is wel de gouden eeuw van de rede genoemd. De verlichte filosofen stelden de metafysica van de theologie aan de kaak en ruilden die in voor een leer van natuur, rede en wet, die culmineerde in de politieke systemen van Montesquieu en Rousseau (*Le contrat social*). Sade was schatplichtig aan de Verlichting en wel speciaal aan haar algemene kritische inzet en aan het materialisme en de genotsfilosofie van La Mettrie. Juist tegen de deterministische politieke systemen van de Verlichting zette hij zijn eigen kritische vermogen in. Zo vroeg hij zich in zijn pamflet *Français, encore un effort si vous voulez être républicains* (in *La philosophie dans le boudoir*) af welke redelijke argumenten bestonden tegen misdrijven als moord, diefstal en sodomie, die voor de meeste verlichte filosofen misdrijven gebleven waren. Sade vond het onredelijk de moord te verbieden, want volgens hem was de natuur zelf gewelddadig. Hij plaatste zich met zijn opvatting van

de natuur regelrecht tegenover de gebruikelijke verlichte idee van 'een goede natuur'. Dood, verspilling, verderf waren kenmerken bij uitstek van het natuurlijke leven en nieuw leven kon slechts ontstaan door de vernietiging van oud leven. Geboorte en dood waren keerzijden van één medaille, die van het leven. Tegelijkertijd verzette Sade zich tegen de doodstraf, want wat een normaal resultaat was van menselijke grillen – de moord – hoorde niet thuis in de 'raison d'état' – de doodstraf. Zijn 'redelijke' onverschilligheid ten aanzien van moord hing samen met zijn opvatting van de moraal. In zijn boeken beschreef hij de gevolgen van traditionele ideeën over goed en kwaad. Voor hem was het leven een samenstel van goed en kwaad. De figuren in zijn boeken, die slechts het goede zochten en wilden, gingen ten onder aan die andere helft van hun natuur, het kwaad. Andere hoofdpersonen, die onverschillig waren ten opzichte van goed en kwaad genoten met volle teugen van én goed én kwaad. Zij konden plezier vinden in martelingen die zij ondergingen én in die zij deden ondergaan. Sade's antwoord op morele problemen was onverschilligheid, apathie.

In zijn retoriek over politiek toonde Sade zich een leerling van Machiavelli. De moraal en de wet hadden niet het doel de zwakkeren te beschermen, maar waren slechts hulpmiddelen van de heersers om hun macht te bestendigen en de zwakken uit te buiten. Sade's onverschilligheid ten aanzien van diefstal was gebaseerd op een eenvoudige gedachte: als de Franse Revolutie verklaart dat alle mensen gelijk zijn, wat is dan een simpeler middel die gelijkheid te bevorderen dan het toestaan van diefstal.

De sodomie tenslotte speelde een cruciale rol in de argumentatie van de markies. Rousseau had verklaard, dat het gezin de natuurlijke basis van de samenleving was. Sade vroeg zich af welke redelijke argumenten ingebracht konden worden tegen de sodomie, die in de betekenis van anale seks de omkering en negatie bij uitstek was van de voortplanting en uitdrukking van de zinloze verspilling in de natuur. Maar in *La philosophie dans le boudoir* krijgt de term sodomie een andere inhoud: er is sprake van mannen die knapen liefhebben, en van wapenbroeders die erotische relaties met elkaar onderhouden. Honderd jaar voor Von Krafft-Ebing en Hirschfeld noemde Sade deze mannenliefdes een natuurlijke neiging. Maar bij hem was geen sprake van een derde sekse, van een half-man-half-vrouw. Juist oorlogszuchtige republieken, waar de seksen gescheiden leefden, stimuleerden deze neigingen. Aldus de sociale – en niet psychiatrische of psychologische – verklaringen van Sade, die het onverbloemd voor de mannenliefde opnam. Zo duidelijk en zonder omwegen is deze 'pederastie' in de achttiende en negentiende eeuw bij mijn weten niet verdedigd.

Over de homoseksualiteit bij en van Sade valt ongetwijfeld veel meer te zeggen. Zijn voornaamste biograaf Gilbert Lely wijdde er enkele korte passages aan en noemde hem een homoseksueel zonder wroeging. Maar laten we aan de vraag naar zijn homoseksualiteit voorbijgaan en constateren, dat Sade er zonder enig schuldgevoel over schreef en haar opnam in een sociaal-filosofisch systeem. Zijn *De 120 dagen van Sodom* is wel eens een prelude op Von Krafft-Ebing's *Psychopathia sexualis* genoemd. Maar waar de laatste de perversies

